

Yayın Geliş Tarihi: 20.02.2018

Yayın Onay Tarihi: 11.03.2018

Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu •

Birinci Dünya Savaşının Kazakistan'a Etkileri

The Effects of First World War on Kazakhstan

Özet

1914-1918 yılları arasında gerçekleşen ve milyonlarca insanın ölümü, on milyonlarca insanın yaralanmasıyla sonuçlanan Birinci Dünya savaşı, coğrafi yayılım alanı savaşa katılan ülke ve insan sayısı bakımından dünya tarihinin gördüğü ilk büyük ve genel savaştır. Savaşın bitiminde ülkelerin siyasi haritaları yeniden çizilmiş, birçok imparatorluk tarihe karışmış, yeni siyasi rejimler ortaya çıkmış ve onlarca şehir yerle bir olmuştu. Savaş yıllarında Çarlık Rusya müstemlekesi olan Kazakistan, cephelere doğrudan bağlantısı olmasa da sosyal ve ekonomik açıdan savaşın tüm olumsuzluklarını yaşamış, 1916 yılındaki ayaklanmayla da adeta savaşın yeni bir cephesi haline gelmişti. Bu çalışmada Birinci Dünya Savaşının Kazakistan'a ekonomik ve siyasi etkileri incelenecek ve savaş devam ederken gerçekleşen ulusal bağımsızlık ayaklanması hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Birinci Dünya Savaşı, 1916 Ayaklanması.

Abstract

The First World War between 1914 and 1918, which resulted in the deaths of millions of people, the injuries of tens of millions of people, was the first major and general battle seen in world history in terms of the number of countries and people participating in the war. At the end of the war, the political maps of the countries were redrawn, many empires were wiped out, new political regimes emerged, and dozens of cities were destroyed. Kazakhstan, which was the Tsarist Russia in the war, experienced all the negativities of the war in social and economic terms, although it was not directly connected with the paghalites and became a new frontier in the war with there volts in 1916. This study will examine the economic and political impact of the First World War to the war while continuing to take place in Kazakhstan and will be given information about the national independence uprising.

Keywords: Kazakhstan, World War I, 1916 Revolt.

Giriş

19. Yüzyılın ikinci yarısında Kazakistan, Rusya tarafından işgal edilmiş, ülkede Hanlık sistemi ortadan kaldırılmış ve Kazak toprakları tamamen Çarlık Rusya'nın sömürgesi haline gelmişti. Rus idaresinin emperyalist politikalarına karşı Kazak halkının yürüttüğü isyanlar bir netice vermemiş, Kazakistan'daki Rus baskı rejimi yıllar boyunca artarak devam etmiştir. Çarlık yönetiminin Kazakistan'daki sömürü siyaseti 20. Asrın başında doruk noktasına ulaşmıştı. Bu yıllarda Kazakların mümbit arazilerinin ellerinden alarak onları çöllere doğru sürme işlemleri hızlanarak devam etmekteydi. 1907 ile 1912 yılları arasında Merkezî Rusya'dan 2.400.000 Rus, Kazakistan'ın en verimli topraklarına yerleştirilmişti. Göçmen Ruslar ülkede alınmakta olan vergilerin birçoğundan da muaf tutulmuştu. Bu şekilde Kazak köylüsü büyük mağduriyete duçar edilmiş oluyordu. Sanayi merkezlerinde de durum farklı değildi. 1912-1914 yıllarında Orenburg-Taşkent Demiryolu, Spassk Bakır İşleme Fabrikası, Torgay Kömür madeni işçileri ile Dossor Petrol işçileri ekonomik sıkıntılardan dolayı grevler yapmış, nümayişler tertiplemişlerdi (Muhamedov ve Sırıbetulı 2009: 163-164). Kuzey ve Doğu Kazakistan'a göçmen Rus çiftçileri yerleştirme işlemi çok öncelerden başladığı için bölgedeki Kazakların ellerindeki arazi iyice azalmıştı. Sadece Yedisu Vilayetinde 1907 ile 1913 yılları arasında Kazaklardan alınarak Rus çiftçilere verilen arazi 2.700.000 hektarı geçmişti (Aspendiyarov 1994: 102). 1906-1915 yılları arasında toplam 20 milyon desyatına (1 desyatına=1,0925 hektar) arazi Kazakların ellerinden alınmıştı. 1917 yılının Ekim ayında ise bu miktar 45 milyon desyatınaya ulaşmıştı. 1869 yılının Haziran ayında Rusya Hükümeti, arazi sahibi olmak isteyen Rus çiftçileri için, Kazakistan topraklarından 15 desyatına arazi verileceği ile ilgili kanun çıkarmıştı. Kanunun uygulanması 20. asrın başlarında da devam etmekteydi. Tarım işlerinden anlamadığı gerekçesiyle Kazakların en verimli toprakları cüzi bir ücret karşılığında ya da zorla ellerinden alınarak Rus çiftçilere dağıtmaya başladı. Bu vaziyet karşısında milliyetçi Kazak entelektüellerinin yayın organı "Kazak" gazetesinde şunlar yazılmıştı: "toprakları ellerinden alınan halkın, sürekli ikamet ettiği bölgede yaşamlarını devam ettirmesini sağlayacak hiçbir yasal imkan bulunmamakta. Haklarını talep edecek olursa başka yerlere sürgün edilmekle tehdit edilmekte. Çar, tüm halklara eşit muamele etmek zorunda değil mi? Kazaklar bütün bunları hak edecek ne yaptı?" (Kerenov 2000: 10). Alihan Bökeyhanov, Ahmet Baytursinov ve MirjakıpDulatov gibi aydınlar, Kazak gazetesinde çıkan

yazılarıyla halkın millî şuurunu uyandırmaya gayret etmişlerdi. Savaş yıllarında bu gazetede çıkan makalelerle halk Çarlık hükümetinin halka koyduğu yeni vergiler ve cepheye gönderilmesi istenen gıda ve maddiyat hakkında bilgi sahibi olmuştu (s. 11). Rusya Sömürge politikaları Kazakistan'da tüm şiddetiyle devam ederken, dünya tarihte benzeri görülmemiş büyük savaşa doğru ilerlemekteydi. Hem doğu, hem de batı yönünde topraklarını genişletme niyetindeki Çarlık Rusya hükümeti ise emperyalist politikalarını sürdürebilmek için, bu yeni durumda kendine bir konum belirleme yeni müttefikler bulma arayışına girmişti.

1. Savaşın Başlaması ve Kazakistan'a Etkileri

19. yüzyılın sonunda Türkistan topraklarının işgalini tamamlayan Çarlık Rusya, sınırlarını daha da genişletmek için Uzakdoğu arazisine yönelmişti. Ancak 1904 yılında Japonya karşısında beklemediği bir mağlubiyetle karşılaşınca dış politikadaki dikkatini yeniden Avrupa ve Yakın Doğu üzerinde yoğunlaştırdı. Rusya, önce Japonya ile anlaşarak, bu ülkenin Rusya aleyhine İngiltere ile bir ittifak kurması engellendi. Sonrasında İran petroleri sebebiyle İngiltere ile yaşanan sürtüşme çözüme kavuşturuldu. Rusya'nın yürüttüğü bu politikalar, Almanya için tehdit oluşturuyordu, nitekim Rusya'nın İtilaf Devletlerine katılmasıyla, Almanya önderliğinde İttifak grubuyla savaş ihtimali daha da artmıştı. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Avrupa'daki anlaşmazlığın temelinde İngiliz-Alman anlaşmazlığı yatmaktaydı. Rusya, bu anlaşmazlığın büyümesinde rol oynadı. Çarlık yönetimi Birinci Petro zamanından beri Çanakkale ve İstanbul Boğazlarını ele geçirmek istiyordu ve 20. asrın başında oluşan yeni siyasi konjonktürde bu amacına ulaşabileceğini düşünmekteydi. Bu dönemde Osmanlı Devleti ile Almanya'nın yakınlaşması, Rusya'nın dış politikasında Almanya'ya yoğunlaşmasına yol açtı. Çünkü Rusların boğazları ele geçirebilmesi için Kayzer Wilhelm yönetimindeki Almanya'nın gücünün kırılmasını gerektiydi. Ayrıca tüm Slavların koruyuculuğu rolünü üstlenen Rusların, Balkanlarda büyük bir Slav devleti kurma planı da vardı ki bu da Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile sorun yaşamasına yol açmaktaydı. Bununla birlikte Çeklerin de Avusturyalı ve Macarlarla eşit statüye getirilerek Avusturya-Macaristan Çek İmparatorluğunun kurulması da düşünülmekteydi. Tüm bunların gerçekleşmesi halinde, bütün Slavların Rus hegemonyası altına alınması planlanıyordu. Rusya, bu planlarını uygulamaya

koyabilmek için 1907-1914 yılları arasında silahlanmaya yaklaşık 5 milyar Ruble harcamış ve hazırlıklarını tamamlayarak uygun zamanın gelmesini beklemeye başlamıştı. Beklediği fırsat 28 Temmuz 1914 tarihinde gerçekleşti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun veliaht prensi Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi sonrası gelişen olaylar dünyayı savaşa sürükledi. 30 Temmuz günü Çar II. Nikola, Savunma Bakanına genel seferberlik için emir vermişti. 1 Ağustos 1914'te Almanya'nın Rusya'ya savaş ilan etmesiyle, Rusya Birinci Dünya Savaşına dâhil olmuştu (Devlet 1985: 231-232). 20. Asrın başında Rusya'da iktidarın baskı ve zulümlerinden memnun olmayan, başta işçi sınıfı olmak üzere halkın geniş bir bölümü yönetimin aleyhine hareketler arasında yer almaya başlamıştı. Savaşın ilk yıllarında Tanenberg meydanında Alman orduları karşısında alınan mağlubiyet durumunun değişmesine yol açtı. Her sınıftan halk savaşın kazanılabilmesi için hükümete yardım etmeye karar verdi. Savaşın hemen öncesinde başlayan işçi grevleri dahi durmuş, tüm halk Çar'ın etrafında kenetlenmişti. Ancak verilen tüm desteğe rağmen cephede beklenen başarı gelmeyince, ihtilalci propagandaların da etkisiyle halk arasındaki uyum bozuldu ve Çar hükümetine verilen destek kesildi (Kurat 1993: 421-422).

“Halklar Hapishanesi” olarak adlandırılan Çarlık Rusya'da yaşam,savaş başladıktan sonra daha da dayanılmaz bir hal almıştı. 1917 Bolşevik Devriminin lideri V. Lenin, bu konu hakkında şunları söylemişti: *“Savaş başlamadan önce de emperyalizmin ve sömürünün en kaba, ortaçağ metotlarının yaşandığı ülkede ekonomik gerileme, askerî bürokrasi esasında dünya çapında rekor sayılabilecek ulusal baskıya dönüştü”* (Bekmahanov 2012: 555). Savaşın çıktığı Kazakistan'da duyulduktan sonra, Alihan Bökeyhanov'un, *“Kazak”* gazetesinde *“Yeniden Savaş”* adlı makalesi yayınlandı. Makalede, savaşın adaletsizliği ve güçlü devletlerin sömürgeci politikaları tüm yönleriyle değerlendirilmişti. O, *“bu savaştan insanlığa fayda yok. Nihayetinde yine mazlum halkların kanı dökülecek”* (Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 12) demişti. Şüphesiz ki MirjakıpDulatov ve Ahmet Baytursinov gibi Kazak halkının diğer aydınları da benzer görüşleri paylaşıyordu.

Birinci Dünya Savaşının başlaması ve Çarlık Rusya'nın savaşa iştirak etmesi tüm Rusya'da olduğu gibi Kazakistan'da da ekonomik vaziyetin daha da bozulmasına yol açtı. Savaşla birlikte alınmaya başlanan yeni vergiler, fakir halkın durumunun daha müşkül hal almasına sebep oldu. 1915 yılının Mayıs ayında Ekibastuz Sanayi işçileri,

Spassk Bakır Madeni ve Orenburg-Taşkent Demiryolu işçileri arasında, ülkede yaşanan ekonomik kriz sebebiyle karışıklıklar baş göstermişti. Hayat pahalılığı ve gıda ürünlerindeki kıtlık günlük yaşamı son derece olumsuz etkilemekteydi. 1917 yılının Ocak ayı, 1914 Mayısı ile karşılaştırıldığında un %218, et %225 pahalılaşmıştı (s. 12-13).

Savaş yıllarında Kazaklar üzerindeki çarlık bürokratlarının baskı ve zulümleri arttı. Halkın arazisine el konulması işlemi devam etti. Yedisu'daki Kazak ve Kırgızların tarım arazileri, otlak ve meralarını ellerinden alarak onları Narın Çölü'ne sürülmesi hakkında bir plan da hazırlanmıştı. Çok sayıda at ve tarım ürünü savaş ihtiyacı olarak orduya verilmesi şart koşulmuştu ki, bu durum Kazakların omuzlarına yeni yük gelmesi anlamına geliyordu. Hükümetin belirlediği fiyattan et, canlı hayvan ve gıda ürününün devlete satılması mecbur tutulmuştu. Cephede savaşmakta olan askerlere gönderilmek üzere keçe çadırlar, keçeler, eyerler ve diğer koşumların devlet görevlilerine verilmesi zorunlu hale getirilmişti. Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'in hazırladığı raporda, sadece Türkistan Vilayetinden 3.100.000 put pamuk (1 put=16,3805 kg), 229.000 put sabun, 70.000 baş at, 1.344 adet keçe çadır, 270 adet at arabası alındığı belirtilmişti. Bu raporda Kazakistan'dan alınanlar gösterilmemiştir. Mesela sadece Yedisu'dan alınan hayvan ve hayvansal ürünlerin toplam miktarı 34 milyon Rubleye tekabül ediyordu. Kazakistan'ın diğer vilayetlerinden de yüzlerce milyon Rublelik zenginliğe el konulmuştu (Bekmahanov 2012: 555-556).Savaşın ilk üç yılında Kızılorda, Jambıl, Çimkent ve Taldıkorgan vilayetlerinden cepheye gönderilmek üzere 20.899 put pamuk, 30.000 put et, 109.000 put pamuk yağı, 70.000 baş at, 12.700 baş deve ve 13.441 keçe çadır alınmıştı. Yerli halktan alınan vergi üç-dört kat, bazı zamanlarda on beş kat artırıldı. Hükümetin yerel yöneticileri daha fazla para toplayabilmek için her evden alınan askerî vergileri çeşitlendirdi. Kazakların günlük yaşamlarının vazgeçilmezi olan hayvanları ellerinden alındı. Ural Vilayeti Kazaklarında 1913 yılı kayıtlarına göre 2.206.000 baş hayvan bulunurken, bu sayı 1915 senesinde 260.000 baş hayvana düşmüştü (Kazak SSR 1979: 452).Bunlara ilaveten her seviyedeki çarlık bürokratlarının hırsızlık ve rüşvet alma işlemleri yaygın bir hal almıştı. Vernıy(bugünkü Almatı) Askerî Valisi Folbaum'un sağ kolu konumundaki Porotikov, köy ahalisi üzerine korku salarak topladığı maddiyat sayesinde kısa süre içinde zenginleşmişti. Bir başka yolsuzluk da toplanan yardımların zimmete geçirilmesi şeklinde gerçekleşmişti. Savaşın başladığı ilk günlerde St.

Petersburg'da, savaş meydanındaki askerlere ve onların ailelerine yardım toplamak amacıyla Geçici Müslüman Merkezî Komitesi kurulmuştu. Bu komitenin şubeleri Taşkent, Atbasar, Zaysan, Tokmak, Semerkant, Çimkent, Torgay ve Ombı gibi vilayetlerde açılmış, bunlar çeşitli etkinlikler düzenlemişler ve halktan cephe masrafları için para yardımında bulunmasını talep etmişti. Kazakistan'dan yüz milyonlarca Ruble para toplanmıştı. Kazak gazetesinde belirtildiğine göre, Torgay vilayetinden toplanan 44 milyon Rublenin üzerindeki tutarın büyük kısmını, Agapov ve Obuhov gibi memurlar zimmetlerine geçirmişlerdi (Koygeldiyev 2008: 234-235).

Kazakistan'da işçilerin de durumu savaş yıllarında son derece bozulmuştu. İşçilerin emekleri karşılığı aldıkları ücretler gün geçtikçe azalırken, günlük ihtiyaç maddelerinin fiyatları yükseliyordu. Hayat pahalılığı ve işçilerin müşkül vaziyeti sebebiyle 1915 yılında Kazakistan'ın birçok vilayetinde karışıklıklar meydana gelmişti. Bu karışıklıklar 1916 İlkbaharında daha da artmıştır. Bu tür memnuniyetsizlikler, savaşa karşı duyulan nefretin tüm ülke çapında yaygınlaşmasına yol açtı. Savaşı, sadece feodal beyler destekliyordu. Onlar, halkın muhtaç duruma düşmeleri sayesinde zenginliklerine zenginlik katmıştı. Feodaller, "*Savaş, Çar'ın ününün artması için gereklidir*", "*savaştan sonra daha iyi şartlarda ömür süreceğiz*" dediler ve Çar hükümetini desteklediler, zafere kadar savaşın devam etmesi propagandasını yaptılar (Bekmahanov 2012: 556-557).

1915-1916 yıllarında alınan ağır yenilgilerden sonra Rusya, batısında önemli toprak kayıpları yaşamıştı. Savaş meydanlarındaki bu başarısızlıklar yeni asker gücü ve ilave teçhizatı gereksinim haline getirmişti. Özellikle cephe gerisinde kullanılmak üzere işçiler alınması acil bir ihtiyaç olmuştu (Muhamedov ve Sırımбетулі 2009: 164). Rusya İmparatorluk yasalarına göre, "Dış Bölgeler" olarak adlandırılan, Müslüman halkın askeri yükümlülükleri bulunmuyordu. Çar Hükümeti onlara güvenmediği için ellerine silah vermek istemiyordu. Ancak savaşın ilerleyen yıllarında doğan ihtiyaca bağlı olarak Dış Bölgelerdeki halkların da cephe gerisinde kullanılmak üzere askere alınması kararlaştırıldı. 25 Haziran 1916 tarihinde Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen, Dungan ve Uygurların 19 ile 43 yaş arasındaki tüm erkeklerinin askere alınacağını içeren Çar fermanı yayınlandı (Bekmahanov 2012: 558).1915'te, Kazakların savaşa doğrudan katılımıyla ilgili konu gündeme gelince, Kazak aydınları, Kazak gazetesinde Kazakların süvari birliklerinden bir savaş gücü olarak kullanılmasını önermişti. Bununla iki amaca

ulaşılması hedefleniyordu; birincisi, Kazakların Rus Ordusunda yer alması sayesinde Rus göçmenlerin Kazak topraklarını ele geçirmesinin önü alınacaktı. İkinci olarak da, silahlı çatışmalara katılarak, nitelikli ve tecrübeli asker olmak, gelecekteki bağımsız Kazakistan ordusunun oluşumu halinde, askeri personelin eğitimi için hazırlık olabilirdi. Bununla birlikte, Rus hükümeti Kazakların silahlandırılmasını doğru bulmadı. Bunun yerine, Gayrı Rus unsurların Rusya'nın cephe gerisinde işçi olarak kullanılmasına karar verdi (ibrain.kz).

Savaş yıllarında yaşanan ekonomik sıkıntılar üzerine bir de evlatlarını cephe gerisinde ateşe atmak zorunda bırakılan Kazak halkı için, diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi çar hükümetine karşı ayaklanmaktan başka çare kalmamıştı.

2. 1916 Yılı Ayaklanması

Ayaklanmanın esas çıkış sebebi, ulusal ve sosyal baskıların dayanılmaz bir hal almış olmasıdır. Öz vatanında, toprakları ellerinden alınmış, hiçbir hak ve hukuktan faydalandırılmayan halk, Çarlık hükümetine karşı 1916 yılından başlayarak toplu bir ayaklanma başlatmıştır. Çarın cephe gerisine asker alınacağını buyurduğu fermanı ayaklanmanın başlaması için sadece bir kıvılcım olmuştur (Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 14). Kazak ulusal bağımsızlık hareketinin önderlerinden MuhamedjanTınışbayev de 1916 yılı ayaklanmasının asıl sebebinin Çarın 25 Haziran fermanının değil, halka uygulanan baskıların Birinci Dünya Savaşı sırasında dayanılmaz bir hal alması olarak göstermişti. O, Türkistan Genel Valisine hazırladığı bir raporunda 1906-1914 yılları arasında Verniy valisi olan S. N. Veletskiy'nin yaptığı hukuksuzlukları inkâr edilemez delillerle gözler önüne sermişti. Raporda belirtildiğine göre, halkın elinden verimli arazilerin alınmasından sonra hayvancılık ve tarım bir hayli gerilemişti. Bununla birlikte ekonomik sıkıntılıların bütün sorumluluğu Kazaklara yüklenmişti. Göçmen olarak bölgeye gelen Rus çiftçilerin herhangi bir güçlük yaşanmaması için idari önlemler alınıyordu. Mesela Rus çiftçilerin bir hayvanının ya da bir mülkünün kaybolması halinde yerel idarecilere üç gün içinde bulunması emri verilmişti (Tulbasiyeva).

Ferman ilan edildikten sonra, askere alınacak bölgelerdeki insan sayısı ile ilgili çalışmalar yapılmıştı. Buna göre Kazakistan ve diğer Orta Asya ülkelerinden toplam

390.000'den fazla kişi cepheye gönderilecekti. Bunun içinde Kazakistan'ın Bozkır vilayetlerinden 100.000, Yedisu Vilayetinden 87.000'in üzerinde kişinin cephe gerisinde görevlendirilmek üzere askere alınması planlanmıştı (Muhamedov ve Sırimbetuli 2009: 165). Asker alımı sırasında pek çok usulsüzlükler meydana gelmişti. Hiçbir sağlık sorunu yaşamayan feodal beylerin çocukları çürüğe çıkartılırken, gerçek anlamda askerliğe elverişli olmayan fakirlerin çocukları cepheye yollandı. Askere alım yaşındaki feodallerin çocukların yaşları küçük ya da 43 yaştan aşmış olarak gösterilirken, 19 yaşından küçük fakir çocukları asker listesine eklendi. Çarlık hükümetinin resmî izniyle feodaller, kendi çocukları yerine alacaklı oldukları fakir ailelerin bireylerine cepheye yollamaya mecbur tuttu. Bu şekilde hazırlanan sahte listeleri halk, ortadan kaldırmak için başkaldırmıştı.

Ayaklanmanın listelerin imha edilmesiyle başlaması son derece önemliydi. Çünkü Kazaklarda resmî nüfus kayıtları tutulmadığı için aile bireylerinin sayısının ve yaşlarının belirlendiği yegâne belge, bu listelerdi. Listelerin ortadan kaldırılması asker alım işlemini yavaşlatıyor, hatta yer, yer durmasını sağlıyordu. Evlatlarının cepheye yolanmasına kesinlikle karşı olan halkın başlattığı ayaklanma kısa süre içinde Kazakistan'ın tamamına yayıldı. TorgayValisinin, Bozkır Genel Valisine yolladığı raporda:

“Kırgızların (Kazakların) cephe gerisinde görevlendirmesi fermanının yayınlanması, Torgay ahalisinin büyük karışıklıklar çıkarmasına yol açtı. Gençler, özellikle de askere alınacak yaşta olan gençler, bu mesele hakkında görüşmeler yapmak üzere toplantılar gerçekleştirdi ve ilk olarak askere alım listesini hazırlamakla görevlendirilenlerin şehre girmesinin engelleme kararı aldılar. Tüm kasabalarda hazırlanan listeler, idarecilerin ellerinden alındı. 19 Temmuz ila 25 Temmuz arasında şehirdeki tüm işçiler iş bırakarak, şehrin yakınında toplanan genç Kırgızlara (Kazaklara) katılmak üzere bozkıra çekildiler”

demmişti. Irgız Valisi de: *“Kırgızların (Kazakların) önemli bir bölümü iş bırakarak bozkıra çekildiler. Kalanlar da kaçmaya hazır durumdadır. Atölyelerde çalışan işçiler saklanıyorlar. Onları ikna etmek mümkün değil, vaziyet hayli müşkül”* diye haber yollamıştı. Aktöbe Valisinden de, vilayetin kuzeydoğusunda karışıklıkların gözlemlenmeye başladığı, halkın köylerini terk ederek dağlık yerlerde ve bozkırlarda toplandığı, Aktöbe-Irgız vilayet sınırında askere alma listelerini hazırlamak için gelen devlet memurlarının ölümle tehdit edildiği bildirilmişti. Genel Valiye bu çeşit haber ve raporlar Kazakistan'ın birçok

bölgesinden ulaşmıştı. 1916 yılı Temmuz ayı sonu ile Ağustos ayının başında ayaklanma tüm Kazakistan'a yayıldı. Her vilayet ve kasabada ayaklanmacıların ayrı liderleri vardı. Bunların arasında en meşhur olanı Torgay Vilayeti ayaklanmasının lideri Amangeldi İmanov'dur (Bekmahanov 2012: 560-561).

2. 1. Yedisu Vilayetindeki Ayaklanma:

Ayaklanma ilk olarak Yedisu Vilayetinde başlamıştı. Bölgede Rus göçmen yoğun bir şekilde yaşamaktaydı ve bazı ailelerden 19-43 yaş arası 4-5 erkeğin cepheye yollanması, bu ailelerin muhtemel Rus göçmenlerin saldırısı karşısında savunmasız duruma düşürmekteydi. Bu durum isyanı kaçınılmaz hale getirmişti (Kara 2014: 11). Ayaklanmacılar arasında Prjevalskiy(Karakol), Jarkent ve Verniy bölgesinin lideri olan Uzak Seuirzakov, halk arasında en çok tanınanıydı. Prjevalskiy İlçesinin idarecisi İvanov, Yedisu Askerî Valisi Folbaum'a yolladığı telgrafta, Seuirzakov'un bir an önce ele geçirilmesi gerektiğini bildirmiş ve bu görevin de kendisine verilmesini talep etmişti. Folbaum ise bu talebi uygun bulmuş ve hemen yerine getirilmesini emretmişti. Ancak İvanov bu talimatı yerine getirememiş, bölgede isyanı bastırmak için gönderilen askerlerin sayısının azlığından yakınmıştı. Yedisu bölgesindeki ayaklanmanın liderlerinden biri de TokaşBokin idi. Bölgede ayaklanma başladıktan sonra İ. Jaynakov, halkı sakinleştirmek için bir takım girişimlerde bulunmuştu. O, Yedisu Askerî Gubernatorundan izin alarak Almatı şehrinde, vilayetin ileri gelenlerini bir araya getirmiş ve 14 Temmuz 1916 tarihinde bir toplantı gerçekleştirmişti. Ancak toplantıya katılanların çoğu ayaklanmanın durdurulması teklifini reddederek TokaşBokin'in tarafında yer almışlardı (Koygeldiyev 2008: 251). Bokin, 1916 yılı Eylül ayında Çarlık askerleri tarafından ele geçirilerek tutuklanmış ve 1917 Şubat devrimine kadar tutuklu kalmıştı.

1 Ağustos 1916 tarihinde Rusya Genel Kurmay Başkanlığı'ndan Folbaum'a gelen direktifte, 15 Eylül'e kadar bölgedeki Kazak, Kırgız, Uygur ve Dunganların askere alım işlemlerinin tamamlanması emredilmişti. Bu emre uymak istemeyen on binlerce halk ayaklanmaya katılmıştır. Ayaklanmacılar ile Çarlık Ordusu arasındaki en ciddi çarpışmalar Verniy, Lepsi, Bişkek ve Prjevalskiy'de gerçekleşmişti. Ayaklanmacılar birçok posta merkezi, telgrafhane ve köprüyü tahrip etmişti. DevitkulNogayev

yönetimindeki ayaklanmacılar çok sayıda silah ve mühimmatı ele geçirmişti. 20 Ağustos'ta Tokmak şehri ayaklanmacıların eline geçmişti ancak 22 Ağustos günü Yarbay Geysig komutasında çok sayıda askerle harekete geçen Çarlık Ordusu şehri geri almıştır. Yedisu Askerî Valisi Folbaum, durumun acil olduğunu bildirerek Türkistan Genel Valisi Kuropatkin'den silah ve erzak yardımı talebinde bulunmuştu. Kuropatkin de ona, eli silah tutan Rus göçmenlerinin silahlandırılarak onlardan atlı birlikler kurulmasını ve Kazak boy ve kabileleri arasına nifak salınması talimatını verdi. Aldığı emri geciktirmeden yerine getiren Folbaum, Kazak köylerine saldırılar düzenledi ve yakaladıklarını yargılamadan idam etti. Şehirlerde de "şüpheli" görülenler tutuklanıyor ve gruplar halinde idam ediliyordu. Yedisu'daki ayaklanma Ekim ayına doğru bastırılmıştı. Ayaklanma bastırılırken, bölgeden 300.000 aile Çin'e kaçmak zorunda kalmıştır (Bekmahanov 2012: 566-567). Kazak aydınları OtınşıAljanov ve MuhamedcanTınışbayev'in, güçlü silahlarla donatılmış Rus orduları karşısında böyle bir hareketin netice vermeyeceği yönündeki nasihatleri de işe yaramamış ve halk fermana silahlı direnişle karşılık vermişti. Nihayetinde isyan kanlı bir şekilde bastırılmış oldu.

2. 2. Sırderya Vilayetindeki Ayaklanma:

Sırderya Vilayetindeki ayaklanmacılar ile Çarlık Ordusu arasındaki çatışmalar, Ağustos ayının başında Yedisu Vilayeti sınırındaki Evliya Ata şehrinde başlamış, en ciddi çarpışmalar ise Merke Kasabası yakınlarında gerçekleşmişti. Bu bölgedeki ayaklanmayı AlikulAkkozı yönetiyordu. Evliya Ata'dan 300 km uzaklıktaki Çu nehri kıyısında bir araya gelen ayaklanmacılar şehri ele geçirmek için hazırlık yapmaya başlamıştı. Ancak yerli bir öğretmenin ayaklanmacıların bu planını Çarlık yöneticilerine haber etmesi üzerine şehrin etrafına kanallar kazıldı ve barikatlar kuruldu. Garnizonda 1.000 kadar asker bırakan Çarlık Ordusu karşı hücumla geçti. 16 Eylül günü gerçekleşen çarpışmada top ve ağır makineli tüfeklerle donatılmış Çarlık Ordusuna karşı silah bakımından yetersiz kalan ayaklanmacılar başarılı olamadı ve isyan bastırıldı. Evliya Ata'da isyana katılanların bir listesi hazırlanmıştı. Listedekilerin tamamına yakını yakalandı ve onların çok azı sağ kalabildi. İsyanı destekleyen köyler yerle bir edildi. Hayvanları ve mülkleri yağmalandı. İsyan bastırıldıktan sonra Sırderya bölgesinden 57.730 kişi cephe gerisinde kullanılmak üzere askere alındı. Sırderya'da isyan bastırılmakla birlikte, bölgede kontrol tam olarak sağlanamamıştı. Türkistan Genel Valisi Kuropatkin Çar'a yolladığı

raporunda, *"ilkbahar geldikten sonra Yedisu ve Sırderya'daki Kırgızların (Kazakların) yeniden ayaklanma çıkarmayacaklarını söyleyemem. Bu tehlikeye karşı tedbirler alınmaktadır"* (s. 571-572) demişti.

2. 3. Semey, Akmola ve Torgay Vilayetlerindeki Ayaklanma - Amangeldi İmanov:

Semey Vilayetinin Kazakları, Akmola Vilayetinin ayaklanmacıları ile birlikte hareket etmişlerdi. Zaysan ve Ekibastuz ilçeleri ayaklanmanın önemli merkezleri olmuştur. Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Akmola'da kontrol ayaklanmacıların elindeydi. Bozkır Genel Valisinin elinde isyanı bastırarak güçte ordu bulunmuyordu. Ağustos ayının sonu ile Eylül ayının başında isyanı bastırmak için Ombı, Petropavlsk ve Kazan'dan isyanı bastırmak için ilave kuvvetler getirildi. Akmola'daki ayaklanmaya Torgay ayaklanmasının lideri Amangeldi İmanov destek vermekteydi. Buradaki ayaklanma, 1916 yılı ayaklanmalarının zirvesi olarak gösterilen Torgay Vilayetindeki ayaklanma ile doğrudan bağlantı halindeydi (testent.ru).

Amangeldi İmanov, sadece Torgay Vilayetinin değil, civardaki diğer vilayetlerdeki ayaklanmaların da lideriydi. Meşhur Kazak ozanı Jambıl Jabayev onu bir şiirinde, halk kahramanı ve 1916 yılı ayaklanmalarının önderi olarak göstermişti.

Çar'ın fermanının hemen ardından Amangeldi İmanov, Torgay, Köstanay, Irgız, Aktöbe, Atbasar ve Kızılorda'daki Kazakları, birleşerek ayaklanmaya davet etti. Torgay Valisi Eversman'a, bölgedeki Kazakların silahlı başkaldırıların tehlikeli hal almaya başladığı hakkında haberler geliyordu. İlçelerdeki yöneticiler, ayaklanmacıların dağlık yerlerde toplanıp postanelere saldırılarda bulunduğu, demiryollarını tahrip ettiği, nahiyelerdeki idarecileri öldürdüğü ve idare merkezlerini yıktıklarını bildiriyordu. Özellikle merkezinde Amangeldi'nin bulunduğu Torgay Vilayetindeki ayaklanmanın çok ciddi bir hal aldığı belirtilmişti.

Eylül ayının ikinci yarısında Tkaçenko ile Mordvinov yönetimindeki Çarlık Ordusu Amangeldi ayaklanmasını bastırmak üzere Torgay'a gelmişti. Torgay'dan 50 km uzaklıktaki Tatır Gölü civarında yapılan ve dört saat süren kanlı çarpışma neticesinde Çarlık Ordusu mağlup edildi ve geri çekilmek zorunda bırakıldı. Eylül-Ekim aylarında Amangeldi İmanov'a komşu Akmola, Semey, Sırderya ve diğer vilayetlerden çok sayıda ayaklanmacı katıldı. Böylece o, küçük bir ayaklanmadan, büyük bir ordunun komutanı

konumuna yükseldi. Yeni katılanlara askeri disiplin ve silah kullanımı öğretildi. Çar Ordusunun generallerinden de ayaklanmayla ilgili ciddi tehlikenin olduğu haberleri geliyordu. İmanov'un teşkilatçılık kabiliyeti sayesinde isyancıların sayısı her geçen gün artmıştı. 1916 yılının Mayıs ayında isyan başladığında isyancıların sayısı 20 bin iken 26 Kasım'da askerî nizam altına alınmış ayaklanmacıların 50 bin kişiye ulaştığı görülmüştü (Bekmahanov 2012: 587-588).

Amangeldi İmanov önderliğindeki isyan Ekim-Kasım aylarında, cephe gerisine asker yollanmasına tepki hareketi olmaktan çıkarak, ulusal bağımsızlık ayaklanmasına dönüşmüştü. Ekim ayında yapılan çarpışmalarda silah bakımından yetersiz olunmasına karşın ayaklanmacılar, Çarlık Ordusuna üstün gelmeyi başarabilmişti. Nihayetinde hükümet, ufak çaptaki cezalandırma birlikleri ile bu isyanı bastıramayacağını anladı. Kısa süre sonra General Lavrentyev komutasında bir kolordu bozkıra yollandı. Lavrentyev'e Türkistan Askerî Birliğinden yardımcı kuvvetler de gönderilmişti. Şalkar'da mevzilenen Çarlık Ordusunun bir bölümü Irgız ve Torgay istikametinde harekete geçerken, diğer bölümü Aktöbe'den çıkarak Karabutak üzerinden Irgız'a doğru yürüdü. Ordunun üçüncü bölümü ise Köstanay üzerinden ayaklanmanın merkezi olan Torgay'a saldırmak üzere yola çıktı. Amangeldi İmanov, Çarlık Ordusu ulaşmadan bölgeye tam hâkim olabilmek için Torgay Vilayet merkezini kuşattı. Uzun süren kuşatmada ayaklanmacıların bir bölümü vilayet merkezine girmeyi başarsa da şehir teslim alınmadı. Kuşatma altında kalan Torgay'da bir Rus idarecinin günlüğünde yazılanlardan, kuşatmanın şehir idarecilerini büyük korkuya sevk ettiği, hatta onların sığınaklarda saklanmak zorunda kaldıkları anlaşılmaktadır. Ekim ayında başlayan kuşatma Kasım ayının sonuna kadar devam etti. Kışın erken gelmesi, yoğun kar yağışı ve soğuğun bastırması ayaklanmacıların savaş kabiliyetini zayıflatmıştı. Çarlık Ordusunun da yaklaşması üzerine Amangeldi, kuşatmayı kaldırarak daha güvenilir yerlere çekilmeye mecbur kaldı. 1917 yılının Ocak ayında Amangeldi yönetimindeki ayaklanmacılar yeniden Torgay yakınlarında görüldüler. Burada Çarlık Ordusuyla kahramanca çarpışmalar da bu sefer Torgay'ı kuşatmak mümkün olmadı. Amangeldi meselesini kökünden çözmek için harekete geçen Çarlık Hükümeti, kalabalık bir orduyla ayaklanmanın merkezine saldırıya geçilmesi emrini verdi. Ayaklanmanın merkez üssü konumundaki Betpakkara 24 Şubat 1917 tarihinde Çarlık Ordusunun eline geçti. Şubat

ayının sonuna doğru Torgay'daki ayaklanmaya bağımlı olan Akmola ayaklanması da bastırıldı. Akmola ve Torgay'daki ayaklanmacılar Amangeldi İmanov yönetiminde bir araya gelerek yeniden mücadeleye çıkmanın yollarını aradıkları sırada, Şubat ayının sonuna doğru Petersburg'da devrimin gerçekleştiği ve Çarlık yönetiminin yıkıldığı haberi geldi (s. 591-592).

Şubat Devrimiyle Petersburg ve Moskova'da eski yönetimin yıkılması ve idarenin Prens Lvov başkanlığında Geçici Hükümetin eline geçmesiyle, imparatorluğun diğer bölgelerinde de halklar kendi hürriyet ve egemenliklerini kazanma yolunda girişimler içerisine girmişlerdi. Bu siyasi ortamda Kazaklar da Nisan ayında Orenburg vilayetinde Birinci Kazak Kurultayını toplamıştı. Kurultayın ikinci gününde savaş cephesine gönderilmiş olan işçiler konusu değerlendirilmiş, cepheye gönderilen işçilerin sürekli olarak memleketlerine dönmelerinin sağlanması ve işçi alımı ile ilgili daha önce başlatılan kovuşturma işlerinin durdurulması, işçi toplaması sırasında ortaya çıkan olaylarda tutuklananların serbest bırakılması talep edilmişti (Çokay 1988: 15).

Çarlık rejiminin devrilmesinden sonra Kazakistan'daki aydınlar tüm mesaisini cepheye giden askerlerin emin bir şekilde evlerine dönmelerine ve isyan sırasında başka ülkelere kaçmak zorunda kalanları memleketlerine geri getirme işine ayırdılar. Mirjakıp Dulatov, Moskova ve Petersburg'da Kazakistan'a dönmek için garlarda beklemekte olan Kazak gençlerine biletlerini aldı ve onlara maddi yardımlarda bulundu. Dulatov'un ayrıca Ahmet Baytursinov ile birlikte Doğu Türkistan'ın Tarbagatay ilinin Çöçek bölgesine göç eden Kazakları vatanlarına dönmesi konusunda da önemli hizmetleri olmuştur. Aynı görevle Muhamedja Tınışbayev Kulca'ya, Mustafa Çokay da Özbek vilayetlerine gönderilmişti (Tulbasiyeva). Mustafa Çokay, bundan daha önce de cephe gerisindeki Türkistanlı işçilerin memleketlerine dönmeleri konusu ile ilgilenmişti. O, Orenburg'daki Kazak Kurultayına katılmak üzere Petersburg'dan yola çıktığı sırada Penza şehrinin istasyonunda, belirlenmiş yerlerine ulaşmadan orada kalan onlarca vagon içinde bekleyen Türkistanlı işçilerle karşılaşmıştı. Bölgenin İşçi ve Asker Sovyetleri Temsilcisi ve Vilayet Komiseri ile görüşmeler yapan Çokay, Türkistanlı işçilerin evlerine geri dönmelerini sağlamıştı. Şızran ve Samara'da da benzer durumdaki işçileri kurtarmıştı (Çokay 1988: 13-14).

Savaşta ger, hizmette kullanılmak üzere cepheye işçi olarak gönderilen Kazakların vatanlarına geri dönmesi işleri ile ilgilenildiği dönemde başka bir mesele de gündeme gelmişti. Bu konu İttifak Devletlerinin savaş tutsakları meselesiydi. Birinci Dünya Savaşında savaş tutsaklarının önemli bir bölümü, Kazakistan'daki esir kamplarına yerleştirilmişti. Zaysan, Pavlodar, Semey, Öskemen ve Türkistan Askeri Okrugunda esir kamplarına yerleştirilen Avusturya-Macaristan ordusunun on binlerce asker ve subayı savaş yıllarında çok zor şartlarda en ağır işlerde kullanılmıştı. 1917 yılındaki devrimden sonra bu tutsakların bir kısmı ülkelerine geri dönerken, diğer bir kısmı Kazakistan'da kalmış ve Bolşeviklerle birlikte Sovyet yönetiminin kurulması için mücadele etmiştir (Karatayeva 2016: 79). Devrimin gerçekleşmesi, Çarlık rejiminin yıkılması ve Rusya'nın savaştan çekilmesiyle, tüm Türkistan'da olduğu gibi Kazakistan'da da beklenen huzurun nihayet geleceği umudu doğmuştu. Ancak kısa süre sonra bu umut büyük bir hayal kırıklığına dönüşmüştür. Çarlığın yerel idarecilerin yönetimden el çektirildikten sonra idareyi ele alan İşçi ve Asker Sovyetleri yerli halka zulmetmeye başlamışlardı. Kazakistan'ın Kızılorda vilayeti Kazalı ilçesinde yaşananları buna örnek olarak gösterebiliriz. Silahlı işçi ve askerler köylere giderek *devrim ve devrimin kurbanlarının* yararına kullanılmak üzere halka ölçsüz ve ağır vergiler koymuşlardı. Bunlar kimin kapısında kıymetli halı, kürk, altın, gümüş eşya görürlerse alıp götürdüler. İlçede açlık baş göstermesine rağmen buğday, darı, arpa ve pirin gibi gıda maddeleri Ruslara paylaşılacak üzere şehir ve istasyonlarda saklanmıştı (Çokay 1988: 35). Böylece Birinci Dünya Savaşının bütün ağır şartlarını yaşamış olan Kazak halkına 1917 devrimlerinin hiçbir faydasının olmayacağı anlaşılmıştı.

Sonuç:

Asırlardır süre gelen ve 20. asrın başında doruk noktasına ulaşan Rus sömürü siyaseti, Birinci Dünya Savaşı sırasındaki uygulamalarla Kazak halkı için dayanılmaz hal almıştı. 1916 yılının Haziran ayındaki Çar'ın Kazakları cephe gerisinde işçi olarak kullanılması fermanı Kazakistan'ın tamamına yayılan bir ayaklanmanın başlamasına yol açmıştı. Bu durum zaten Birinci Dünya Savaşında zor günler yaşamakta olan Çarlık Rusya için adeta, Türkistan bölgesinde yeni bir cephe açılması anlamına geliyordu.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında hem sosyal hem de ekonomik açıdan büyük güçlükler yaşanan Kazakistan'da, savaşın en ağır etkileri 1916 yılı ayaklanmaları sırasında görülmüştü. İsyan Çarın fermanına karşı bir başkaldırı olarak başlamış gibi görünse de esasında yüzyıllardır süre gelen sömürü ve baskılara karşı sabrı tükenmiş halkın ulusal bağımsızlık hareketi şeklinde gelişmiştir. Çarlık hükümeti bu hareketi Türk ve Alman ajanlarının kışkırtmalarıyla gerçekleştiğini bile iddia etmişler ve halkın talep ve isteklerini nazarı dikkate almamışlardı. Bu isyan, sonraki yıllarda Komünist yayınlarda *zenginlerin ve panislamistlerin çabalarıyla ortaya çıkan ve burjuva milliyetçiliğine hizmet eden bir hareket* olarak ortaya çıktığını belirtmişlerdi. Buna karşılık olarak Kazak aydın ve devlet adamı TurarRıskulov'un cevabı ise ayaklanmanın *bir hürriyet ve büyük bir devrim hareketidir* şeklinde olmuştur (Abdulkadir 2005: 67).

1916 ayaklanması tahammülü tamamen tükenmiş bir ülkenin kahramanlığı idi. Çarlık yönetiminin isyanı bastırmakla görevli birlikleri Kazak, Kırgız, Özbek, Türkmen ve Uygurları yaşlarına ve cinsiyetlerine bakılmaksızın katletmekle yetinmemiş, onların yaşadıkları bütün köyleri, kışlakları ve şehirleri yerle bir etmişti. Bağ-bahçeler, ekinler mahvedilmişti. Yedisu'daki bütün kasaba ve nahiyelerdeki Kazaklar ve Kırgızlar, bozkırlara, çöllere, kırlara doğru sürülmüşlerdi. Hükümet askerleri tarafından desteklenen silahlı Rus Mujikleri, silahsız köyleri kana bulamıştı (Yesmagambetov 2015: 75).

1917 Şubat Devriminden sonra kurulan hükümete başkanlık etmiş olan A. F. Kerenskiy, Türkistan seferi dönüşünde 13 Aralık 1916 tarihinde Devlet Duma'sının kapalı oturumunda yaptığı konuşmasında, "Türkistan ile Bozkırın Kırgız vilayetleri, Tombov ya da Tula vilayetleri değildir. İngilizler ve Fransızlar kendi kolonilerine nasıl bakıyorsa biz de onlara öyle bakmalıyız" diyerek, Çarlık hükümetinin isyanı bastırmakla görevli askerlerinin Kazaklara yaptığı insanlık dışı muameleleri gizlememiştir. A. Kerenskiy: "Onlar yerli halkı kırıp yok etmiş, her yeri yağmalamıştı. Tertipsizliğe karşı Rus devlet idaresi, medenî Avrupa ülkeleri bir tarafa, Doğunun despotlarının bir tekini bile yapmayacağı terörle cevap verdi" demiştir. O özellikle, Çarlık askerleri, Rus Kazakları ve göçmenlerin "birlikte hareketleri" yüzünden Yedisu Kazaklarının çok ağır vaziyetin içine düştüğünün üzerinde durmuştur. Türkistan ile Kazak Bozkırındaki vahşetin durdurulması için milli aydınlar delegasyonlar hazırlayarak Çar'ı ziyaret

etmişler, Devlet Duması ve İçişleri Bakanlığı'na dilekçelerle müracaatta bulunmuşlardı. Savaş meydanının geri cephesinde çalıştırılmak üzere Kazakların asker yazımı sırasında yoğun bir şekilde hukuksuzlukların yapıldığı “on beş yaşında çocuğun, dört-beş kardeşin tamamının cepheye sevk edildiği” gibi konular hakkındaki makaleler “Kazak” gazetesinde yayınlanmıştı. Mustafa Çokay, A. Bökeyhanov'la birlikte aç-biilaç bir şekilde savaş meydanına yollanan Kazaklara yardım edilmesi hususunda Petersburg'da bir makale kaleme almışlardı. Ayrıca o, İmparatorluğun üst düzey yönetimi ile belediyeler ve şehirler odağı arasında savaş meydanındaki Türkistanlılar meselesi hakkında bağlantı kurma rolünü de üstlenmişti (s. 76).

Kazaklar 1916 yılı ayaklanmalarında kahramanca mücadele etmelerine rağmen başarılı olamamıştı. Bu mağlubiyetin çeşitli sebepleri vardır. Her şeyden önce isyancılar arasında bir bağlantı bulunmamaktaydı. Modern silahlarla donatılmış Çarlık Ordularına karşı çoğunlukla kılıç, balta, kargı gibi silahlarla yapılan savaştan da zaferle çıkmak mümkün değildi. Çarlık bürokratları göçmen Rus Ukraynalı çiftçilerle yerli Kazak, Kırgız, Uygur, Dungan gibi halkların arasına soktukları nifakı kendi adlarına başarıyla kullanabilmişlerdi. Bazı zengin ve feodaller ayaklanmacılara destek vermemişti. Diğer yandan ulusal demokratik liderler arasında da birlik yoktu. Tüm bunlara rağmen 1916 yılı ayaklanmaları halk arasında millî şuurun uyanmasına ve bağımsızlık fikrinin yaygınlaşmasına önemli katkıda bulunmuştur. Bu konu hakkında Alihan Bökeyhanov şunları yazmıştı: “Kazak ve Kırgızlar bu ayaklanma sırasında birçok insanını kaybetse de, malları mülkleri talan edilse de gelecek nesillere nasıl bir ülke olduğunu gösterebildi. Çabalamayan, güreşmeyen bağımsızlık atına binemez, baskıdan çıkıp rahata erişemez, oğulları kul olmaktan, kızları cariye olmaktan kurtulamaz, canına da malına da sahip olamaz”(Kozıbayev, Nurpeyis ve Jükeşev 2013: 22).

25 Şubat 1917'de Çar II. Nikola, Duma'nın oturumlarına ara veren son fermandı imzalamıştı. M. Çokay, Müslüman Türk halklarını, sömürgeci baskıyla ezmekte olan Çarlık yönetiminin yıkılmasını Kazak halkı memnuniyetle karşılamıştı. “Kazak” gazetesinde, A. Bökeyhanov ve M. Dulatov önderliğindeki on Kazak aydınının halkı “eşitlik ve bağımsızlık gününün gelmesi” münasebetiyle kutladığı, onları Şubat Devrimi sonrası kurulan Geçici Hükümeti desteklemeye, teşkilatlanmaya, kurultay toplantısına hazırlık yapmaya, toprak meselesini yeniden ele almaya davet ettiği, Minsk'ten

yolladıkları telgraf yayınlanmıştı. Telgraf teyakkuz halindeki Kazak vatandaşlarına, onların arasında M. Çokay'a ve dava arkadaşları A. Kötibarov (Taşkent), K. Kojikov (Andican) ve S. Akayev'e de (Taşkent) gönderilmişti (Yesmagambetov 2015: 78).

Şubat Devrimiyle Çarlık rejimi yıkılmış ve tüm Rusya halklarında olduğu gibi Kazaklar arasında da özgürlük ve eşitliğin geleceğine dair büyük ümit doğmuştu. Ancak bu beklentiler kısa süre içinde karşılık bulamamış, cephe gerisine gönderilen Kazakların ülkelerine geri dönmeleri dahi uzun süren bir sürece yayılmıştı. Birinci Dünya Savaşının tüm olumsuzlukları ve beraberinde gelen 1916 yılı ayaklanmaları kaybedilen binlerce canın yanı sıra ekonomik anlamda da büyük bir çöküntünün yaşanmasına yol açmıştı. Bu olumsuzluklar Bolşevik Devrimi sonrasındaki iç savaş ve 1920'li yıllarda yaşanan açlık zamanında daha da şiddetli hissedilecektir.

Kaynakça

- Abdulkadir,(Fe. Sin.) (2005). "1916 Senesi Türkistan Genel İsyanı", *Türkistan'ın Bağımsızlığına Hizmet Eden "Yeni Türkistan'dan" Seçilmiş Makaleler*.Editör: Tülay Duran. İstanbul: Ayaz-Tahir Türkistan İdil-Ural Vakfı Yayınları. s. 66-68.
- Aspendiyarov,Sanjar (1994).*KazakistanTarihininOçerkeri*. Almatı:Sanat Baspası.
- Bekmahanov,Ermahan (2012).*Kazak Yelinin Tarihi*, 3. Baskı. Almatı.
- Çokay, Mustafa (1988).*1917 Yılı Hatıra Parçaları*. Ankara:Yaş Türkistan Neşriyat.
- Devlet, Nadir (1985).*Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi: 1905-1917*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Kara, Abdulvahap (2014) "Türkistan'da I. Dünya Savaşının Etkileri ve Türk Sovyet Cumhuriyetlerinin Oluşumu".*Türk Dünyası Araştırmaları*.Yıl:36, Cilt:108, Sayı:213, Aralık.s. 9-26.
- Karatayeva, T. E (2016). "Birinci Dünyeye jüzilik Sogıs Tutkındarının Kazakistan LagerindegiJağdayı".*İzvestiya Natsionalnoy Akademik Nauk Respubliki Kazhstan Seriya Obşestvoennih i Gumanitarnih Nauk*. Volume: 5, Number: 309. s. 78-82.
- Kerenov, Raşit (2000), "Alaşın Bas Kösemi".*Aziya-Tranzit*. № 2. s. 5-13.

- “Kazahstan v Godı Pervoy Mirovoy Voynı”, <http://ibrain.kz/istoriya-kazahstana/kazahstan-v-gody-pervoy-mirovoy-voyny>Erişim Tarihi: 25.12.2017.
- (1979). *Kazak S.S. R. Tarihi-KöneZamannanBuginge Deyin*. C. III. Almatı.
- Koygeldiyev,Mambet (2008).*Alaş Kozgalısı*.C.I.Almatı: Mektep Baspası.
- Kozıbayev, M.,Nurpeyis, K., Jükeşev K. (2013).*KazakstanTarihi (XX.Gasırdın Bası-Bugingi Küнге Deyin)* Almatı: Mektep Baspası.
- Kurat, Akdes Nimet (1993).*Başlangıçtan 1917'ye Kadar Rusya Tarihi*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Muhamedov, Murat, SırımbetulıBekmırza (2009).*KazakstanTarihi*, Almatı: Sanat Baspası
- Tulbasiyeva,S. K. “M. TınışbayevJane 1916 JılgıUlt-Azattık Köterilis”, http://elibrary.kz/download/zhurnal_st/st3471.pdf. Erişim Tarihi: 26.12.2017
- Yesmagambetov,Köşim (2015).*Mustafa Çokay, Türkistan Bağımsızlık Mücadelesine Adanmış Bir Ömür*.Çev. Vecihi Sefa Fuat Hekimoğlu. İstanbul:Ötüken Neşriyat.
- “XX. Gasır Basındağı Kazakstannın Öleumettik-ekonomikalılJöne Sayasi Jagdayı” http://testetent.ru/load/ucheniku/istorija/Birnshi_d_nie_zh_zilik_so_ys_zh_ne_aza_stan_1916_zhyl_y_lt_Azatty_oz_alys/21-1-0-941. Erişim Tarihi 25.12.2017